

JMÉNO Jan Nejedlý, Jakub Šofar

PŘEDMĚT

PO PRÁCI LEGRACI

LEXIKON LIDOVÉ TVOŘIVOSTI Z DOB SOCIALISMU

Bizbooks

Po práci legraci

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.bizbooks.cz
www.albatrosmedia.cz

Bizbooks®

Jan Nejedlý, Jakub Šofar
Po práci legraci – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2016

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA** a.s.

Jan Nejedlý & Jakub Šofar

PO PRÁCI

legraci

Lexikon lidové tvořivosti z dob socialismu

Poděkování

za inspiraci, vzpomínky a soudružskou výpomoc

Petru Bočkovi, Andree Černé, Jiřímu Gruntorádovi, Zuzaně Chvatíkové, Michalu Jarešovi,
Daniele Kramulové, Ivanu Kubíčkoví, Jiřímu Kuliševovi, Zuzaně a Františkovi Macínkovým,
Janě Malé, Jiřímu Šlupkovi Svěrákovi, Ivanu Tomanovi, Ivaně a Tomášovi Varbanovovým

Tu se náhle soumrak snáší
na ta zvláštní tichá místa,
lesní víla laně plaší,
ze schůze jde komunista...

Josef Thér

Zdá se,
že má milá červená se.
Má milá, nečervenej se.
Imperialisto, vzdej se!

Josef Sichinger

Za komunistů se špatně nežilo,
v létě bylo vedro, v zimě sněžilo,
zjara ledy tály, byly povodně...
To jste, milé děti, přišly o hodně!

Karel Plíhal

MALÝ ČESKÝ VTIPÁLEK V DOBĚ TOTALITNÍ

(předmluva)

Kniha, kterou držíte v ruce, je slovníkem, čítankou a pouťovým obludáři dohromady. Obludnou dobu socialismu popisuje jako veselou podívanou – jen místo vousaté dámy a dvouhlavého telete tu najdete Martu Gottwaldovou a sojku práskačku.

Je to surrealistická koláž, která rozlámala čtyřicet let tuzemské historie na malé kousky a poskládala je díky abecedě do bláznivých spojení. A tak se tu setkává Sandokan s policejním obuškem, toaletním papírem, Rudým právem, opičkou Judy a nitroděložním tělískem DANA na pitevním stole jedné zesnulé epochy.

A koneckonců, tento svazek je také svéráznou cvičebnicí dějepisu. Totalita pro začátečníky. Historie v posměšcích, hříčkách a míchaných nápojích. Socialismus jako vtip. Čtyřicet let trvající anekdota, v níž se sejde Čech, Rus a další výtečníci a šprýmují tak urputně, až se třesou podbradky, pionýrské šátky i oprátky.

Ale to ještě není vše, jak se říká v teleshoppingu.

Exemplář, co se vám dostal pod ruku, může být dále bedkem na cestě paměti, herbářem vzpomínek, malým labyrintem iluzí a traumat, mapou socialistické mytologie, leporelem lidové pitvořivosti, kolekcí urážek veličenstva, parkem kultury a oddechu, mauzoleem, kapesním orlojem, do kterého vhodíte pětikorunu a figurky se dají do pohybu: staříček Nejedlý s parapletem, Michal David s klávesami na krku, Martina Navrátilová s raketou, Gagarin, Dean Reed, Rumburak, Rudla Slánský koulí očima, zatímco Kléma už má zase pod čepicí, generál Čepička hrozí prstem generálu Šejnovi, partyzán, horník, mrtvola z Černobyli, taťka Šmoula etc. etc. Vyřezávání panačci korzují před zraky publika a jeden neví, jestli se má smát, nebo naříkat. On ten socialismus totiž zas až taková sranda nebyla, i když legrace se v něm užilo dost.

I
V roce 1948 se Československo otřásl v základech. K moci se dostali komunisti a začali měnit svět k lepšímu. Cesta ke štěstí byla roubena pracovními tábory, uranovými doly, vězeňskými kobkami i šibenicemi. Lidi byli zbaveni svobody cestovat, číst, co chtějí, říkat, co si myslí, volit různé strany, stu-

dovat bez ohledu na svůj původ. Tři roky po válce si mohli Čechoslováci přetočit hodinky o desetiletí nazpátky.

Rada lidí se z tohoto ráje, který střežili pohraničníci se psy a samopaly, snažila spěšně vzdálit. Prostríhat se skrz dráty, proklíckovat přes náslapné miny, přeletět hranice v balónu, prorazit závory, přeplavat řeky, jeden řezník se prý omotal párky a pláty slaniny a takto obalen se převalil přes ostnatý drát na hranicích se západním Německem.

Většina lidí ale zůstala. Někteří nový režim zpočátku dokonce upřímně vítali. Některým to vydrželo až do doby, než jednoho rána vykoukli z okna a mířil na ně tank bratrských soudruhů, kteří jim přijeli připomenout, co to ten socialismus vlastně je. Pár skalním (dle počtu stranických legitimací asi dvěma milionům) vydržela víra až do roku 1989.

Pravdou je, že čtyři dekády trvající expedice do hlubin utopie nepřesně nazývané socialismus ne tvoří celistvý monolit. Jiný byl socialismus poválečného budování, jiný socialismus politických procesů 50. let, jiný byl v čase Pražského jara, jiný v době invaze, jiný za normalizace, jiný během sametové revoluce. Jiný byl socialismus pro politické kádry, jiný pro politické vězně, jiný pro taxikáře, jiný pro učitele, jiný pro vyhozeného z práce za nesouhlas s okupací, jiný pro toho, co od okupantů kupoval lacino benzín, jiný pro emigranty, jiný pro ty, co bydleli v bytech po emigrantech. Jiný byl socialismus Zápotockého, jiný Jakešův, jiný byl socialismus potravinových lístků a socialismus tuzexových bonů, jiný byl socialismus televizních *Chalupářů*, jiný Magorových veršů z kriminálu...

Všichni jsme ale nevyvratitelně dýchali stejný vzduch. Byl to vzduch prosycený absurditami jak pouliční výcep čmoudem cigaret bez filtru. Většina obyvatel – zdálo se mi tehdy – se stavěla proti režimu. Ale co dělá našinec, když na něj dopadá drtivá tíha dějin?

„Jdu věšet komunisty,“ říkávala moje babička, když šla věšet prádlo, a při *Člověče, nezlob se* zaboja nechtěla červenou figurku. Ale pokaždé šla k volbám volit komunisty. Otec se v srpnu 1968 rozhodl, že se neoholí, dokud okupanti neodejdou. Když jsme porazili Sověty v hokeji, křičel: „Vy nám tanky, my vám branky!“ A ve výroční den okupace jezdil na protest v autě s rozsvícenými světly. Ale stejně se za pár měsíců oholil a za pár let vstoupil do Svazu československo-sovětského přátelství, abych se dostal na školu. První den na vysoké mě spolužáci v hospodě naučili šifrovaný přípitek „AZB“. Znamenalo to: „Ať zhyne bolševik.“

Ne, ne, my nebojujeme se zbraní v ruce, ale s pivem na stole a úšklebkem na tváři. Své tyrany nestřílíme, ale zesměšňujeme. Ve vichřici dějin povstává malý český vtipálek a snímá hříchy světa na svá bedra, dělá si srandu i z vlastní babičky.

II

Když se dostali komunisti k moci, snažili se ovládnout zemi totálně. Včetně jazyka. Měnili názvy ulic, měst, podniků, obchodů či fotbalových klubů. Zasahovali i do běžné konverzace včetně pozdravů a oslovení. Místo „dobrý den“ se mělo říkat „čest práci, soudruhu“, neboť i oslovení „pane“ bylo spjato se starými pořádky.

To nemohlo zůstat bez odezvy. Svět přejmenovaný z moci úřední si lidé znovu přejmenovávali po svém. Nešlo o desítky, ale o tisíce výrazů ze všech sfér bytí. Vzniklo jakési paralelní názvosloví, které šířila šeptanda a jež není zachyceno v žádných slovnících. Tímto privátním jazykem se lidé snažili přiblížit označovanou věc realitě, zdůvěrnit si svět, ulevit si, pobavit se a hlavně odmítnout „jejich“ jazyk, papundeklovým mávátkem nakulmovaný ideologický žvást.

Ačkoli tehdy nebyl obecně znám orwellovský *newspeak*, degradující řeč na bezobsažný nástroj k výkonu moci, tuzemští intelektuálové i plebejci jej vyčuchali na sto honů. Od brutálního patosu prokurátora Urválka z 50. let („Nechť váš rozsudek dopadne jako železná pěst bez nejmenšího slitování, nechť je ohněm, který do kořene vypálí tuto hanebnou hlízu zrady!“) až po beztvárovou slovní žoužel pozdního Husáka, halícího se do dodavatelsko-odběratelských vztahů a komplexního plnění pětiletého plánu jako gejša do perelíny.

Ale nebyla to jen přejmenovávací mánie a falešná vzletnost či šed' oficiálního jazyka, proti čemu se lidé bránili. Byla to i očividná lež vydávaná za pravdu. „Nikdo nemá v úmyslu stavět žádnou zeď,“ pronesl vůdce východních Němců Walter Ulbricht dva měsíce před stavbou Berlínské zdi. Podobně si vytřel zadnici se svým národem „Toniček“ Zápotocký, když dva dny před měnovou reformou ubezpečoval, že žádná nebude. Roku 1969 přineslo *Rudé právo* snímek mladíků, kteří ukazovali dvěma zdviženými prsty viktorku, opatřený dábelským titulkem: „Mladí kontrarevolucionáři ukazují, že za dvě minuty začne útok!“ Ostatně, nazvat vojenské přepadení země „bratrskou pomocí“ bylo vskutku husarským kouskem erární drzosti.

Paralelním pojmoslovím se ovšem lidová sabotáž propagandy nevyčerpala. K tomu připočtíme ještě další erupce lidové tvořivosti, které se vtělily v astronomické množství anekdot, hádanek, průpovědek, parodií, hesel, fám a dalších a dalších útvarů. Pikantní je, že soudruzi nový režim narýsovali na plakáty jako svět rozesmátých tváří a namísto úpadkového umělého umění vyzývali tvorbu lidovou. Zmýlili se jen napůl: lid tvořil vydatně a smál se ještě víc – jenže především soudruhům. Socialismus byl tragickou kapitolou tuzemské historie, avšak skvělou kapitolou tuzemského humoru. Nikoli humoru estrádních pódíí, ale toho, co se pokoutně šířil od ucha k uchu a od úst k ústům, jež se obvykle záhy zkroutila úsměvem.

III

Terčem žertování se staly různé aspekty doby: nabubřelá hesla, prázdné floskule, megalomanské stavby, sochy mocnářů, kazové výrobky, prorežimní umění, fizlové, patolízalové, horlivci, pseudohrdinové a samozřejmě potentáti všeho druhu.

U pohlavářů se karikovaly jak politické kotrmelce, tak vyjadřovací schopnosti, směšná jména i fyzické anomálie. Dělat si legraci z tloušťky, plešatosti, ušatosti či srostlého obočí se může zdát dětinské, ba nízké a zákeřné. Osobně v tom vidím snahu strhnout papaláše z výšin trůnu na ulici a tam jim pomyslně natlouct jako rovnému. (Trochu něco jiného bylo, když za protektorátu kolaborantský satirik spílal ochrnutému Rooseveltovi do mrzáků a jeho ženu nazýval špinavou Židovkou s předkusem. Copak nás Roosevelt obsadil, věznil, popravoval? Chybí tu jaksi důvod k tupení.)

Faktem zůstává, že plebejský humor je tělesný. Soustřeďuje se zejména na dolní polovinu těla, která vzdušné zámky zrozené v hlavě uzemní o patro níž. Lidová slovesnost je uhnětena z materie, kterou vysoká literatura, neřku-li propaganda před našimi zraky obvykle splachuje či zahaluje. Lenin vyměšující, souložící a umírající je nepřipustný z hlediska ideálu, nikoli však z hlediska groteskního realismu středověké karnevalové kultury, z jejíhož odkazu se sytí folklor dodnes.

K tomu se váže i příslušná slovní zásoba. „V národu je síla, v prdeli je díra!“ – pradávny záchodový nápis názorně vyjevuje kontrast oficiálního a lidového jazyka, potažmo světonázoru. V domnění, že doba retušování folkloru je už za námi, uvádíme texty v autentickém znění i tam, kde dříve zůstávaly jen tři tečky. A výtky, že jde o humor zhusta cynický, odbudme frázi: jaká doba, takový humor.

Anebo ne. Vždycky mě zajímalo, jestli existuje nějaká morálka folkloru. Nějaké hranice, před nimiž se lidový vtípal zastaví. Něco nedotknutelného. Posvátného. Podle mého hranice nejsou i jsou. Zesměšňuje se absolutně vše, jen je otázka kdy. Pokud disident Havel sedí ve vězení, nežertuje se o něm. Pokud je prezidentem, na přetřes přijde i jeho ráčkování, kalhoty a zálety. Nic není svaté, leda by to snad onen drsný křest srandou vydrželo a nerozpadlo se to jako domeček z falešných karet. Možná nějak takhle se tvoří skutečné hodnoty. Z podstaty věci samé, nikoli befely, lámáním kostí, podřezáváním chřtánů. A pokud nám dnes náboženští fanatici poroučejí, o čem nesmíme žertovat, pošlapávají základy naší civilizace, která si parodii permanentně testuje hodnotový žebříček.

Ale zpět ke světlým zítřkům, které se mezitím staly včerejškem. Ještě bych připomenul jisté stereotypy a paušalizace, jež socialistický humor provázají. „Jak se říká škodovce na vrcholu kopce? – Zázrak.“ Naše stodvacítka, pokud tedy nastartovala, vyjžděla kopce na horách lépe než Mercedes. I ten nešťastný Zdeněk Nejedlý, který nazval Smetanu „Leninem české hudby“, možná nebyl jako vědec vždy úplně blb, jak je prezentován v anekdotách. A závěsný kuželník dostal jméno dávno před bolševickou revolucí, tudíž název „ruské kuželky“ není odvozen od stojanu ve tvaru šibenice a koule připoutané řetězem, aby ji komunisti neukradli, jak se tehdy říkalo. Ale když ono se to, soudruzi, tak nějak nabízí.

Občas je totalitní humor taky docela komplikovaný. Když sovětský okupant spatřil cyklistu a volal, ať mu ihned odevzdá bicykl, tuzemský taškář šlápl do pedálů a zakřičel: „Tobě leda tak mokré kolo v němčině!“ Kdož nejsi germanistou, viz: mokré = *nass*, kolo = (*das*) Rad. To mi připomíná žert s papírovou pětikorunou z časů protektorátu. V době, kdy se německá ofenziva v Rusku zpomalila kvůli mrazům, skrývala bankovka zašifrovanou radu *wehrmacht*, aby jim tanky neklouzaly po ledu. Návod: Škrtněte dvě první a dvě poslední písmena ve větě **PADĚLÁNÍ SE TRESTÁ**, která byla vytištěna na bankovce. A pak to přečtete pozpátku.

Socialismus nebyla první dějinná svízeľ, kterou Češi zažívali, proto se i ve vtipech o Štrougalovi s Husákem objevují motivy ještě ze světových válek a možná i z Rakouska-Uherska, ne-li Bílé hory. Úsměvně mi však přijde vytýkat lidovému humoru faktické chyby a omyly. Jistě, občas se upraví letopočet či místo děje, aby to lépe sedělo do fóru, ale jinak se folklor zásadně nemýlí. Krásně je to vidět na lingvistických bojích, jež mezi sebou vedou znalci socialistických dopravních samohybů. Jeden míní, že sovětskému vozidlu značky Moskvič se ultimativně říkalo Leninovy sáně. Ale kdepak, Leninovy sáně byla Volha, Moskviči se kvůli masivnímu oplechování přezdívalo *dlabaný ingot*. Kam vás vede slepá vášeň, *dlabaný ingot* byl odjakživa ruský motorový vlak řady 835, to ví i bába z Jevíčka, stejně jako že motoráku M-131 se říkalo hurvínek. Cha, nenechte se vysmát, hurvínek byl přece Velorex neboli hadrák vulgo splašený montgomerák...

Myslím, že pravdu mají všichni. Ať říkali hurvínek autu, vlaku nebo třeba generálnímu tajemníkovi, bylo to *jejich* pojmenování. Jako bychom se dostali na počátek jazyka, kdy slova ještě nebyla pevně přilepena na věcech jako štítky, ale volně povlávala podle libosti. Mě osobně si nejvíc získal název „Moskvič 68“ – na fotografii ze srpnové invaze, na níž byl takto označen okupantský tank.

IV

Když v roce 1951 vyšel Haškův Švejek, doprovázely ho mnohastránkové podrobné vysvětlivky. Jejich autor, snaživý žurnalista Zdena Ančík, v nich vysvětloval i takové obraty jako „pes aportuje = vycvičený pes přináší ukázaný předmět v tlamě“ a sklídlil za to oprávněný posměch. Možná vám na první pohled přijde podobně nejpapné, vysvětluje-li náš lexikon všeobecně známé výrazy jako Husákov ticho, Fronta na maso, Pakul nebo sorela. Ale nenechte se mýlit. Dnešní generace už vůbec neví, oč jde, a s uplývajícíím časem přestávají těmto původně provozním termínům rozumět i pamětníci. I mnohé z tehdejších anekdot už potřebují komentář či dokonce celý výklad.

Filozof Voltaire míní, že vtíp, který je třeba vysvětlovat, už není vtípem. Ano, už je historií. Živý folklorní materiál pomalu tuhne v dokument doby. Ale zkusme to otočit. Zkusme se na tehdejší

humor podívat jako na sveráznou učebnici historie. Rázem zjistíme, že na šprýmech anonymních žertěů můžeme odvyprávět takřka celé spleť období 1948–1989. Humor se ukázal jako nečekaně významný nositel historické paměti, který podchytil nejen klíčové události a veličiny, ale i děje všednodenní povahy a bizarní figury dávno zaváté časem.

A tak za Leniny, Brežněvy a Husáky díky magické moci humoru povstávají z propadliště dějin i takové postavy jako vládní kněz Josef Plojhar, esoterický ministr školství František Kahuda, ostravský aparátčík Miroslav Mamula, jednooký sekernický novinář Jan Kliment, škrobená televizní moderátorka Indra Vostrá, darebný fotbalista Ladislav Přáda, chilský soudruh Louis Corvalán, americká komunistka Angela Davisová či její krajanka Samantha Smithová, která v deseti letech napsala Juriji Andropovovi, že se obává jaderné války, načež ji mírumilovný vládce Sovětského svazu pozval do Artěku a mediálně patřičně „ojel“. Objevování těchto zasutých meandrů historie mě při práci na slovníku bavilo možná nejvíc.

Naši ambicí pochopitelně nebylo zachytit humor socialismu v jeho úplnosti. To není vzhledem k množství a těkavému charakteru folkloru ani možné. Mohlo by vzniknout klidně třicet dalších lexikonů totalitního humoru se zcela jiným obsahem. Chtěli jsme představit ukázky spíše méně známé, jakkoli je to snaha relativní z hlediska regionálního, zájmově-profesního a především generačního. Podstatně jsme totiž byli limitováni našimi daty narození, tudíž grunt svazku tkví ve druhé polovině socialistické anabáze.

Vzhledem k tomu, že do humoristického koloritu doby patřily i fámy, je třeba na mnoha místech zdůraznit slůvka „údajně“ a „prý“. Naším cílem nebylo zostouzet mnohdy ještě žijící osoby, nicméně jejich často pokroucené příběhy jsou už pevně vrostlé do lidové slovesnosti a nelze je stejně jako například vulgarismy vyjmout bez porušení podstaty. Opakovaně se zde třeba objevuje zmínka o milostném poměru zpěvačky Vondráčkové a komunistického politika Štrougala. Tato fáma byla mnohokrát přesvědčivě vysvětlena a vyvrácena – politikova dcera, s níž se objevoval na veřejnosti, se zpěvačce podobala. S tímto omylem však pracují desítky anekdot, hádanek či parodií, které patří do zlatého fondu, a zamlčet je by znamenalo mrzačit folklor. Fáma je s totalitou, jež svévolně cenzuruje informační tok, zkrátka nerozlučně spjata. Vždyť kolik jen konspiračních teorií se vynořilo kolem skonu té nebohé mírotvorné holčičky Samanthy Smithové, když ve třinácti letech zahynula při letecké havárii...

Ještě stojí za zmínku, co v našem lexikonu nenajdete. Jednak jsou to výrazy notoricky známé jako „černí baroni“ či „modrá knížka“ pro nevojáky, která nesměla chybět v knihovně žádného intelektuála, byť by byla jediná, jak se říkalo. Dále tu absentují dobové obraty, jež neměly bezprostřední vztah k humoru. Příkladem budiž pražský „most inteligence“, tedy Branický most, na jehož výstavbě byli nuceni pracovat i univerzitní vzdělanci.

V hesláři také schází množina termínů, které jsme z humoru vyloučili, i když primárně k pobavení sloužily. Nenajdete tu infantilní označení „domeček“ pro estébáckou mučírnu na Hradčanech, ani šprýmy typu „telecí bečení“ či „rajský protlak“, jimiž mučitelé vězňů nazývali odpornou praktiku

drcení varlat. Ono už zařazení obrátů z vojenské šikany je na hraně. Být přinucen několik hodin se neustále převlékat z uniformy do tepláků, pyžama a zpět nebo pravidelně nalézat svou skříнку s věcmi obrácenou vzhůru nohama, je legrace poněkud jednostranná. Té první kratochvíli se říkalo „barevná hudba“, té druhé „bratislava“, neboť čtyři nožičky převrácené skříanky připomínaly bratislavský hrad. Snad jediná, alespoň trochu vtipná forma vojenského trápení nesla název „zametání Měsíce“, kdy musel vojín vystrčit z okna koště a dělat, že zametá Měsíc, aby mazákovi při usínání nesvítil do očí.

Velkou množinu nepřítomných hesel tvoří také ta, co se prostě nevešla. Od Smrkáče (Josef Smrkovský) po Tóňu Páňu (Antonín Panenka), od Hortyho svině (maďarský obrněný transportér) po edici Kadění (nevyrovnaná edice básnických prvotin Ladění). A zřejmě ještě více bude výrazů, které naší pozornosti unikly. Dejte nám o nich prosím vědět – kontakt najdete na konci knížky.

A ještě něco: Navzdory encyklopedickému rázu je náš lexikon dílo přísně nevědecké. Vždyť dospět v jednom heslu od griotky s rumem k čertíkovi Bertíkovi a Štěpánce Haničincové a od nich plavmo přeskočit k tanku rudoarmějců a potažmo sovětské okupaci je výkon vpravdě atletický, nikoli akademický. Co taky čekat od slovníku, kde „fučík“ je druh pšouku, „gagarin“ golfová minela a „mafie“ zkratka marxistické filozofie, že?

V

Hráči mariáše tvrdí, že nemá cenu „dívat se mrtvému do prdele“. Neboli každé přemítání po hře je marné. Pokud bychom to vztáhli i na socialismus, je otázkou, zdali nebožtík už opravdu nedýchá, neboť minimálně sub specie aeternitatis je ještě teplý.

A tak chodím po ulicích svého města a narážím na střípky minulé doby. Nástěnka komunistické strany má tradičně nejlepší výzdobu. Krepák, špendlíky i obrázky pocházejí nejspíš ještě ze starých zásob. V prodejnách pro turisty stále nabízejí sovětské vojenské čepice, metály či dřevěné matrjošky. Nejradši mám tu s Putinem, v jehož útrobách se skrývá malinkatý Stalin. Už se moc neprodávají gumové masky s obličejí někdejších sovětských vládců, které frčely po sametové revoluci. To byla panečku podívaná, když tu roku 1990 skotačili po ulicích prachatí Rusové v maskách Lenina či Stalina – asi jako kdyby po válce dováděli v Izraeli němečtí turisté s háknkrajcem na rukávu a knírkem pod nosem. Nicméně, ruština zní v ulicích mého města takřka nepřetržitě, rozhodně víc než za komunistů. Vždy, když slyším tu řeč Kotěnočkina a Brežněva, vzpomenu si na mrazivou hádanku: „Proč je na konci ruských filmů napsáno Koněc filma? – Aby si lidi nemysleli, že už je konec absolutně všeho.“ Cestovní kancelář u metra s nápisem v azbuce „Švejks. r. o.“ jen potvrzuje vizionářství lidového humoru.

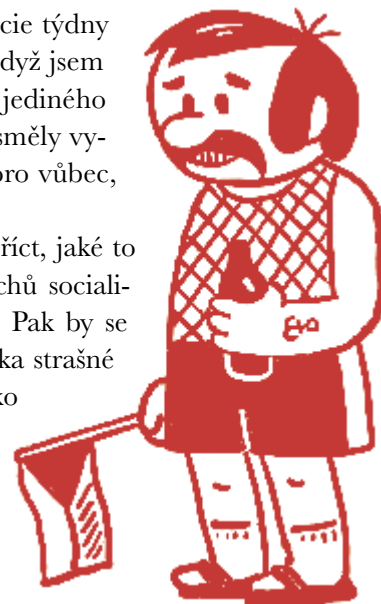
Krom Rusů potkávám občas i mládežníky ze Západu, na jejichž značkových mikinách se skví nejen Che Guevara, ale též srp a kladivo, pěticípá hvězda či text písně Bandiera Rossa. Při protestech proti Mezinárodnímu měnovému fondu se títo jurodívci v rudých kuklách u nás slušně vyřádili.

Docela bych s nimi někdy zašel na pivo a porozprávěl. Ne o lágrech, oligarchii komunistických bossů a zničených životech, ale o maličkostech, jež dotvářely odstíny obrazu té vysněné lepší společnosti. Třeba o tom, jak člověk zaparkoval auto na ulici a radši si vzal s sebou stěrače, aby mu je neukradli, protože nebyly k sehnání. Jeden známý si odnesl stěrače domů a šel do hospody. Po návratu našel byt vykradený, přičemž mu zmizelo pár drobností a – stěrače!

Nebo když jste na horách koukali na mapu okolí, kde byla zakreslena každičká běžkařská trasa, ale za státními hranicemi zelo prázdno – jako kdyby sousední Rakousko vůbec neexistovalo. Nebo když se na zdi domu objevil nápis „Svoboda a demokracie“ a policie týdný pátrala po vinících tohoto zločinu, aby je mohla exemplárně potrestat. Nebo když jsem vstoupil do obchodu s gramodeskami a na pultě tam měli rozloženy výlisky jediného elpíčka – *Po cestách růžových* od skupiny Kroky Františka Janečka. V té době nesměly vystupovat desítky tuzemských kapel, západní muzikanti sem nemohli jezdit skoro vůbec, jejich nahrávky nebyly k mání, ale někdo holt kráčel po cestách růžových.

Možná bych těm západákům v tričkách s pop-artovým Leninem ještě stačil říct, jaké to bylo utírat si zadek Rudým právem, kde na titulní stránce psali, jakých úspěchů socialismus právě dosáhl, i když zrovna nebyl k dostání ani ten posraný hajzlpapír. Pak by se ale k našemu stolu určitě vnutili místní štamgasti a začali halasit, jak je to dneska strašné a co všechno bylo „za socíku“. Což je mimochodem hrozné slovo – socík zní jako cecík nebo knedlík, jako by to byl pohodový víkendový dlabanec (taky hrůza!) u mámy na chajdě. Co přišlo po roce 1989, je jiná věc, ale blahořečit kvůli tomu policejní totalitu mi přijde poněkud úchylné, jakkoli se k tomuto chóru či chrochtotu přidávají i mnozí politici. Ach, ta báječná šakalí léta, z nichž kape sliz ještě do dnešních dnů...

Nakonec důležité upozornění: Tato kniha nevznikla z žádné nostalgie. Aneb jak se říkalo za normalizace: „Víte, co je to maximální paradox? – Že tahle podělaná doba se bude za pár let nazývat *staré dobré časy*.“ Tak to tedy prrrr! Tato kniha vznikla z obdivu k lidovému humoru, který je naším nerostným bohatstvím, když už nemáme ani ropu, ani plyn, ani moře. Tato kniha vznikla jako hold bezejmenným vtipálkům, byť jsou to smějící se bestie, co jednou rukou mávají Husákovi na tribuně a druhou ukazují nemravné posunky, co pravidelně selhávají ve volbách, ale nikoli v humoru. Neznámý voják má svůj pomníček na kdejakém rohu. Neznámý humorista ať má pomníček alespoň v této knížce.

Jan Nejedlý

Takhle to všechno začalo...

VÍTĚZNÝ ÚHOR – Skeptická obměna vzletného označení Vítězný únor, které dobová propaganda užívala pro komunistický převrat z února 1948. Nové časy odstartovala „nejhorší balkónová scéna“, při níž Klement Gottwald z terasy na Staroměstském náměstí oznámil národu převzetí moci. „Vítězný úhor“ přesméroval plavbu Československa od demokracie k totalitě. Kromě masivního omezení svobody a sevření do sovětského područí došlo i k ekonomickému úpadku země v důsledku definitivního zestátnění soukromého majetku. Proto se říkalo, že u nás roku 1948 vybuchla neutronová puma, jež měla opačné účinky než obvykle – „lidi zůstali a věci zmizely“. Propaganda akt převratu hojně mytizovala („Únor je náš Říjen!“) přirovnávajíc ho k Velké říjnové socialistické revoluci v Rusku. Každoročně se také konaly mohutné oslavy únorových událostí. Viz anekdota, v níž se sejde Rus s Rakušanem. „Proč nás ti Češi tak nesnáší,“ říká Rus, „vždyť pod Rakouskem byli tři sta let a pod námi jen čtyřicet jedna?“ Rakušan: „No víte, my jsme je nenutili každý rok slavit Bílou horu jako vy Vítězný únor!“

A nyní již socialismus podle abecedy...

A

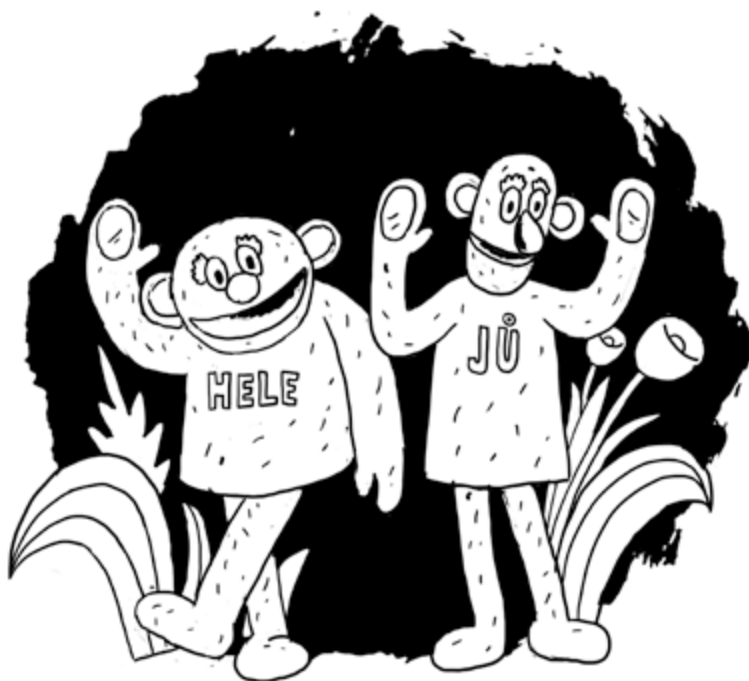

*Hlavně zdraví,
to ostatní si ukradneme!*

AGENTURA JPP – Jedna paní povídala. Šeptanda, rozšiřující neověřené zprávy i pavlačové klepy, bují v každé době. Avšak v totalitních režimech, kde média zamlčují veškeré aféry i dění kolem prominentů, nabývá lidové zpravodajství obřích rozměrů. Dobu socialismu u nás oprádkalo tisíce fám. Vezmeme-li si za příklad jen populární hudbu, šuškalo se jak o absurdních milostných románcích pěveckých hvězd (Vondráčková se Štrougallem, Pilarová s Fidelem Castrem, Neckář s Deanem Redem), tak třeba o tom, že když si pustíte na magnetofonu pozpátku píseň Marty Kubišové *Modlitba pro Martu*, uslyšíte jména zrádců, kteří v roce 1968 pozvali do Československa sovětská vojska. Občas se režim pokoušel „agenturu JPP“ využít ve svůj prospěch. Záměrně byly

třeba rozšiřovány zvěsti o tom, že na koncertech kapely The Plastic People of the Universe tančí diváci nazí a bubeník buší do bicích mrtvými krysami, aby pořadatelé přestali nonkonformní skupinu zvat na vystoupení.

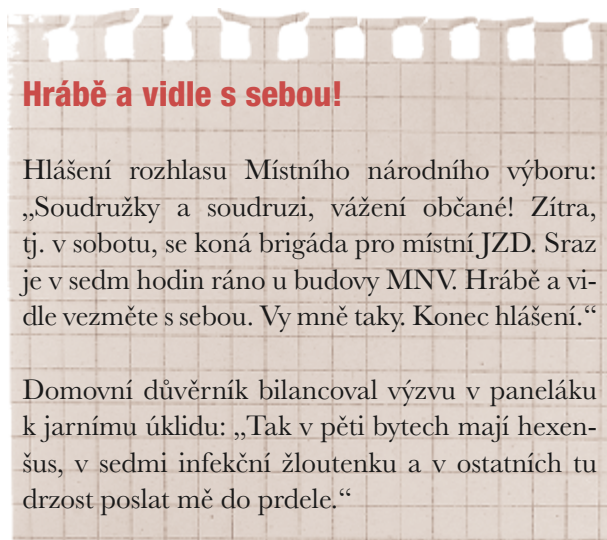
AHA A POZRI – Slovensky Jů a Hele. Plyšový moderátoři, okopírovaní z americké estrády The Muppet Show, se poprvé objevili na televizní obrazovce roku 1980. Uváděli pásmo pro děti Studio Kamarád, které se vysílalo pravidelně v neděli ráno. V tento čas zařazovala televize atraktivní programy již od 50. let ve snaze konkurovat nedělním ranním bohoslužbám. V případě víkendových dětských pořadů šlo také o zabavení mládeže po ránu v zájmu zvyšování populace.

Kamarádi, máme vás rádi! Dívejte se na bednu a hlavně nechoďte za maminkou do ložnice.

AKCE „ZADARMO“ – Neplacená, „povinně dobrovolná“ pracovní Akce Z vyhlášená v letech 1955–1989. Písmeno Z oficiálně označovalo zvelebování, v jehož rámci se uklízely parky, meliorovala pole, stavěly domy pionýrů atp. Šlo o pokus využít původně spontánní budovatelské nadšení poválečných let a nasazovat bezplatnou pracovní sílu tam, kde místní správa selhávala. Za těchto okolností se lidé do dobrovolné brigádní činnosti v čase svého volna příliš nehrnuli. I zkratku pro tehdejší policii zvanou Sbor národní bezpečnosti (SNB) vykládali jako – Seru na brigádu. Účastí v Akcích Z bylo podmínováno kupř. přijetí dítěte do školky či na studia.

> *Tužka čarodějka*

ALKOHOL S LIDSKOU TVÁŘÍ – Vinný destilát Stará myslivecká neboli Myslivec, jehož etiketu zdobí

tvář nimroda. Název reagoval na frázi „socialismus s lidskou tvář“. Obliba Myslivce na začátku 80. let výrazně klesla po fámě, že se do něj přidává Fridex.

ALPSKÝ RYZLINK – Nápoj, míchající dohromady levné ovocné víno (čučo) s Alpou, lihovým roztokem rostlinných silic, obvykle užívaným k ošetřování pokožky. Namísto vlašského ryzlinku tak vznikl díky lihu ostřejší drink. Pokud se Alpa smíchala s griotkou, zrodil se nápoj slangově nazývaný Krámy Yettiho mámy. Lidé na okraji společnosti popíjeli coby náhražku alkoholu také čisticí prostředky Okena či Iron, přefiltrované přes plátek chleba.

ANEŽKA HODINOVÁ-HOTELOVÁ-SPURNÁ – Žertovné prodloužení jména komunistické funkcionářky Anežky Hodinové-Spurné. Angažovaná bojovnice za práva žen stála u samého zrodu KSČ a brzy se přiklonila na stranu radikálního křídla kolem Klementa Gottwalda, který se jí při stranických pijatikách prý ptával: „Tak co, soudružko, jsi hodinová, nebo spurná?“

ANI ZRNO, NAZDAR! – Zkomolené zemědělské heslo „Ani zrno nazmar!“, jež se užívalo během žní a žertem také při přípitku pšeničnou vodkou. Další příklad významově přeonačeného přípitku zněl „Za sebe i za onoho chlapce!“, což byl původně název ideového apelu na svazáky, kteří měli pracovat a žít i za onoho pomyslného chlapce, který položil život v boji s hitlerovci a nedožil se vysněného socialismu. V roce 1968 se místo přípitku „Na zdraví!“ říkalo „Na hovno!“, což byl akronym: „Na Hromadný Odchod Vojsk Našich Osvooboditelů!“

Další přípitky z oněch časů

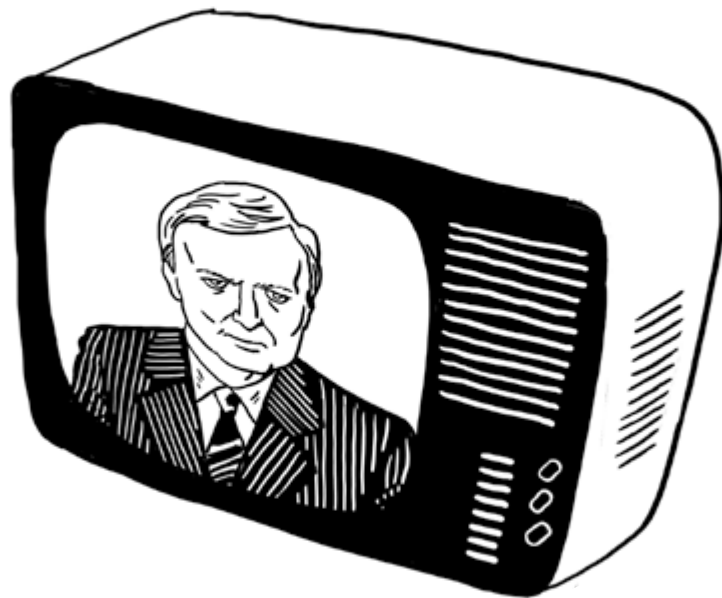
K poctě zbraň!
Hlavně zdraví, to ostatní si ukradneme!
Na krásu našich koní a rychlost našich žen!
Na děti našich rodičů!
Popojedem, bratře Žižko!
Nejsme tady na borůvkách!
Vejdi a neuškod!
Hup do lihu!
Hoď hooó tam! (*„japonský“ přípitek*)
Katoda, anoda, zem, to pivo musí sem!
(*tuká se sklenicí o sklenici a stůl*)
Střízlivý nás nedostanou!

ANKA HOKYNÁŘKA – V narážce na agitační román Ivana Olbrachta *Anna proletářka* se tak říkalo televiznímu seriálu *Žena za pultem* (1977), jehož protagonistkou byla prodavačka Anna Holubová. Uvědomělou vedoucí od-

dělení lahůdek ztvárnila herečka Jiřina Švorcová, o níž se spekovalo, že byla do role obsazena na příkaz strany. Diváci se smáli stejně tak postelové scéně, v níž se členka ÚV KSČ Švorcová toporně muckala se svým seriálovým milencem, jako fiktivní samoobsluže, jejíž regály praskaly pod nedostatkovým zbožím. Navzdory lehce tendenčnímu náteru si seriál získal popularitu i za hranicemi Československa. Jednou z mála zemí východního bloku, kde se nevysílal, byl Sovětský svaz. Pohled na prodejnu zásobenou zbožím od koňaku po kaviár by sovětského diváka zřejmě nemístně konsternoval.

> *Socialistická skleróza* > *Švorcka*

ANYŇÁK – Posměšný výraz pro televizního moderátora, který stále opakoval: „A nyní...“. „A nyní vystoupí soubor písní a tanců...“, „A nyní bude následovat projev soudruha...“, „A nyní zazní symfonie G dur...“. Nejznámějším „anyňákem“ byl televizní hlasatel Miloš Frýba, kolem jehož osoby vyrostl mysticko-recesistický kult, vrcholící vždy 25. ledna Frýbestrem.

*A nyní zazní písně: Útoč Frýbou, S Frýbou má svět naději,
Jít a hledat Frýborádo a Miloši Frýbo, zaplat' mi pivo!*

ÁRIJSKÝ BOJ – Časopis *Tribuna*, zaměřený na ideologii a politiku, vycházel po celou normalizaci. Roku 1983, po uveřejnění článku „*Nová vlna se starým obsahem*“ od fiktivního autora Jana Krýzla, jej zhnusení čtenáři překřtili na *Árijský boj*. Nelichotivé přirovnání k antisemitskému týdeníku z časů protektorátu způsobil Krýzlův zákeřný text proti alternativní hudbě, po němž následoval doslova pogrom na rockové kapely.

ATOMBORDEL – Protichemický oblek, mající ochránit vojsko v případě atomové války před radioaktivním spadem. Civilisté tuto pogumovanou kombinézu užívali kupř. při čištění septiků. Školní mládež v rámci branných cvičení nahrazovala „atombordel“, skládající se z kombinézy, holinek a plynové masky, igelitovými sáčky, případně pytlíky od mléka, které se dávaly na ruce a nohy.